XALQARO MOLIYA INSTITUTLARI ORQALI MAMLAKATIMIZ LOYIHALARINI AMALGA OSHIRILISHI

Urayimov Sardor Jurabek o‘g‘li
O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

Received: 16.08.2025
Revised: 17.08.2025
Accepted: 19.08.2025
Key words:
xalqaro moliya institutlari, loyiha moliyalashtirish, kreditlar, grantlar, moliyaviy boshqaruv, xalqaro hamkorlik, iqtisodiy rivojlanish.

Abstract
Ushbu maqolada xalqaro moliya institutlari orqali mamlakatimiz loyihalarini amalga oshirish jarayoni tahlil qilinadi. Xalqaro moliya institutlarining moliyaviy resurslari, kredit va grant mexanizmlari, shuningdek ularning loyihalarni moliyalashtirishdagi roli ko‘rib chiqiladi. Maqolada xalqaro institutlar bilan hamkorlik strategiyalari, loyihalarning samarali boshqarilishi va moliyaviy nazorat mexanizmlari haqida batafsil ma’lumot beriladi. Shuningdek, xalqaro moliya institutlarining mamlakat iqtisodiyotiga ijobiy ta’siri va rivojlanishga qo‘shgan hissasi yoritiladi.

Xalqaro moliya institutlari tomonidan taqdim etilayotgan moliya mahsulotlari xalqaro moliya tizimidagi maqbul va uzoq muddatliligi bilan ajratilb turadi. Rivojlanayotgan milliy xo‘jaliklarning moliya va kapital bozorlariga dunyo moliya tizimidagi birlamchi manbalardan moliya resurslarni keng sur’atlarda jalb etilishi, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini, makroiqtisodiy barqarorligini, hamda iqtisodiyot tarmoqlarini raqobatbardoshligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Jahon xo‘jaligining globallashuvi va milliy iqtisodiyotlarning transformatsiyalashuv jarayonlarida xalqaro moliya institutlari tomonidan taklif etilayotgan moliya mahsulotlarining mohiyatini chuqur o‘rganilishi, a’zo mamlakatlarning ulardan foydalanishida, shu bilan birga asoslangan qaror qabul qilishlarida muhim ahamiyat kasb etadi (The United Nations Conference on Trade and Development. [Elektron resurs]. URL:

https://unctad.org/e/Pages/ALDC/Least%20Developed%20Countries/UN-list-of-Least-Developed-Countries.aspx).

Qolaversa, o‘zaro iqtisodiy hamkorlik doirasida mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy loyihalarning samardorligini ta’minlashda ham, xalqaro moliya institutlarining moliyaviy mahsulotlarini ilmiy tahlil etish tizimli islohotlar amalga oshirilayotgan davrning talabi hisoblanadi.

Ma’lumki, moliyaviy mahsulot, xalqaro moliya institutlari tomonidan xalqaro moliya bozorida tovar sifatida taklif qilinadigan o‘zaro bog‘langan moliyaviy xizmatlar, moluyaviy vositalar va texnologiylar to‘plami hisoblanadi (Mirkin Y.M., Mirkin V.Y. Anglo-russkiy tolkoviy slovar po finansovim rinkam. M.: Alpina Biznes Buks, Alpina Pablisherz. 2008,-389 c.).

Xalqaro moliya institutlarining umumiy o‘xshash jihati taqdim etilayotgan moliyaviy mahsulotning aniq maqsadlar (dastur va loyihalar) doirasida taqdim etilishi lozimligi hisoblanadi.

Shu nuqtai nazardan, xalqaro moliya institutlari (Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki) moliyaviy mahsulotlari shakllari va mexanizmlarini alohida tahlil etilishi o‘rganish predmetini yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

Ma’lumki, Jahon banki guruhi yirik moliya dastaklarini va maslahat xizmatlarini taqdim etadigan moliya instituti hisoblanadi. Mazkur xalqaro moliya instituti moliya resurslarini maqsadli ajratishning asosan uchta moliya dastaklari orqali amalga oshiradi:

1. Investitsion loyihalarni moliyalashtirish (iqtisodiyotning turli sektorlari dorasida amalga oshiriladigan loyihalarni moliyalashtirish);

2. Loyiha natijasiga bog‘langan kreditlash dasturi (loyiha doirasida erishilgan natijalarga qarab kredit resurslarini ajratish);

3. Mamlakat tuzilmaviy o‘zgarishlari va taraqqiyot maqsadlarini moliyalashtirish (mamlakatda institutsional, tuzilmaviy, siyosiy, iqtisodiy

islohotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun moliya resurslarini ajratish).

Ba’zi holatlarda moliyalashtirish ikki yoki undan ortiq dastaklar orqali amalga oshirilishi mumkin. Bunday holatda har bir moliyalashtirish dastaki yuzasidan alohida shartnomalar yoki umumlashtirishirilgan ya’ni gibrid moliyalashtirish tizimi qo‘llaniladi. Qayd etilgan moliyashtirish dastaklari Jahon banki guruhining standart kredit sikli doirasida amalga oshiriladi.

Jahon banki guruhining asosiy kredit instituti Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki va Xalqaro taraqqiyot assotsiatsiyasi hisoblangani uchun mazkur institutlarning moliyaviy mahsulotlarini tahlil etish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Ma’lumki, XTTB a’zo-mamlakatlariga resurslar olish, uchun moslashuvchan va arzon moliyaviy mahsulotlarni taklif etadi. XTA esa, qashshoq rivojlanayotgan mamlakatlarga juda past yoki nol foiz stavkali kredit va grantlar taqsim etadi.

Yuqorida ta’kidlangan moliyaviy mahsulotlardan tashqari, Jahon banki kafolatlar, Loyiha tayyorlash jamg‘armasi mahsulotlari va maxsus trast fondlarining kreditlari kiradi (Jahon banki guruhi «Financial Instruments» («Moliyaviy dastaklar») nomli mobil ilova ishlab chiqqan. U orqali XTTB va XTA tomonidan ajratiladigan resurslar bo‘yicha barcha ma’lumotlarni olish mumkin. URL: https://apps.apple.com/us/app/financial-instruments/id857651189)

Hozirgi kunga kelib, XTTB quyidagi turdagi resurs turlarini taqdim etadi:

a) XTTBning moslashuvchan to‘lov shartlaridagi kreditlari (ingliz. IBRD felixible loan). Mazkur moliyalashtirish turida a’zo-mamlakatlarning loyihalarni amalga oshirish doirasidagi talablarini bir maromga yetkazishlari uchun bir qator shartlar taklif etiladi. Ular qatoriga: kredit valyutasi, foiz stavkasi, foiz stavkasi spredi, qarzdorlik qaytarilishi shartlari, jadvali, sxemasi, yig‘imlar, to‘lov kunlari va boshqalar.

b) Moslashuvchan shartdagi kreditning kechiktirilgan resurs optsioni. Ko‘zda tutilmagan favquloddagi hollarda likvidlikni ta’minlash maqsadida

ajratiladi. Unda moliyalashtirish kerakli vaqtgacha resurslarni qabul qilishni cho‘zish imkoniyati mavjud bo‘ladi. XTTB mazkur kechiktirilgan resurs optison kredit turini ikkita shaklini taqdim etadi: mamlakat taraqqiyot maqsadlarini kechiktirilgan optsion kredit turi va tabiiy ofatlar holatidagi kechiktirilgan optsion resurslari.

d) XTTBning maxsus taraqqiyot dasturlari doirasidagi kredtilari (ingliz. IBRD special development policy loan). A’zo-mamlakatlarning ijtimoiy, tuzilmaviy xarakterdagi muammolarni, inqirozli vaziyatlarni tezkor bartaraf etish talabi yuzaga kelganda taqdim etiladigan qarzdorlik shakli hisoblanadi. Uning imtyozli davri 3-5 yilni qamrab oladi, umumiy davri esa 5-10 yilni tashkil etadi.

XTA ning moliya mahsulotlari shu bilan farq qiladiki, unda mamlakatlar iqtiosodiy darajasini hisobga olingan holda, kichik yoki nol foizdagi, hamda uzoq muddatlarga (25-40 yil, imtiyozli davr 5-10 yil) taqdim etiladi. XTAning hozirgi kunda taraqqiyot madsadlari uchun ajratadigan resurs turlari quyidagilardan iborat:

- Oddiy kreditlar. Imtiyozli shartlar asosida yalpi milliy daromadi past darajadagi a’zo-mamlakatlarga taqdim etiladi.
- Aralash turdagi kreditlar. Yalpi milliy daromadi past darajadan yuqori a’zo-mamlakatlarga taqdim etiladi.
- Qattiq shartlardagi kreditlar. Bunda oddiy kreditlarga qo‘shimcha ravishda resurs ajratishni bildiradi.
- Vaqtinchalik yordam kreditlari. XTA a’zoligidan chiqqan mamlakatlarga vaqtinchalik resurslarni ajratilishini anglatadi.

Kengaytirilgan XTA kreditlari. A’zo-mamlakatlarga oddiy shartlarda kengaytirilgan ya’ni qo‘shimcha moliyalashtirishni o‘zida mujassam etgan moliyashtirish turi hisoblanadi.

Qolaversa, XTA quyi darajadagi daromadga ega a’zo mamlakatlarning tashqi qarzdorligini iqtisodiy maqbul darajasini saqlash uchun beg‘araz texnik

yordam ya’ni grantlar taqdim etiladigan moliyaviy mahsulotlar sirasiga kiradi. Bunda grantlar qarzdorlikni qaytarish yoki yig‘imlar to‘lovidan ozod etiladilar, biroq XTA kredit ajratish tizimida uning hajmini kamaytirilishiga olib keladi.